

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 7.041.5+069 (477) «Чарниш»

О.О.КОВАЛЕВСЬКА *

ПОРТРЕТИ ПОЛКОВНИКА І.ЧАРНИША У ЗІБРАННЯХ УКРАЇНСЬКИХ МУЗЕЇВ

Представлено опис виявлених у музейних колекціях України портретів гадяцького полковника та генерального судді І.Чарниша, визначено ступінь їх автентичності, достовірності відображення рис зовнішності та психологічного портрета, встановлено внутрішні й зовнішні зв'язки між зображеннями з різних зібрань, реалізовано спробу відтворення історії побутування картин у XIX–XX ст.

Ключові слова: Чарниш, портрет, Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник, Чернігівський обласний історичний музей ім. В.Тарновського, Національний музей історії України.

Прагнучи візуально уявити, яким було козацьке середовище XVII–XVIII ст., сучасна людина найчастіше звертається до тогочасних гетьманських портретів. Однак не менш, а в деяких випадках навіть більш цікавими для дослідника є зображення полковників, сотників та інших козацьких старшин. Шляхи їх виявлення й дослідження складні та доволі несподівані.

Знайомлячись у травні 2015 р. з експозицією картинної галереї в Кам'янці-Подільському¹, я звернула увагу на певну невідповідність зображення на одному з портретів та напису під ним. На етикетці зазначалося, що перед глядачем полотно XIX ст., на якому бачимо гетьмана П.Тетерю. Однак було зрозуміло, що трапилася прикра помилка, адже портрет явно походив із XVIII ст. До того ж у верхньому правому куті розміщено герб портретованої особи з літерами її титулу довкола, які добре прочитувалися. Це був портрет гадяцького полковника І.Чарниша (див. ілюстр.1). Яким чином рідкісне зображення лівобережного

* Ковалевська Ольга Олегівна – доктор історичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, відділ української історіографії
E-mail: o_kovalevska2013@ukr.net

¹ Розташований у приміщенні колишньої духовної семінарії нині заклад входить до складу Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Щиру вдячність за співпрацю й допомогу при підготовці цього матеріалу висловлюю співробітникам галереї – І.Швець та І.Паур.

старшини опинилося в Кам'янець-Подільському музеї, і що за дивні метаморфози «перетворили» полковника на гетьмана?

Ілюстр. 1

Перш за все слід сказати декілька слів про самого портретованого. Іван Федорович Чарниш (?–1728 рр.) був репрезентантом другого покоління роду, походження якого залишається невідомим, хоча згадки про його представників містилися у синодику Любецького монастиря на Чернігівщині². Точне місце його народження, як і навчання, невідомі. Однак уже у 1698 р. І.Чарниш фігурував у джерелах як військовий канцелярист, що дозволяє припустити наявність у нього належного рівня освіти. У 1700 р. він привернув увагу І.Мазепи та став «господарем гадяцького замку», тобто управителем маєтків, що належали самому реґіментареві³. В.Модзалевський – перший

дослідник родоводу Чарнишів – із цього приводу зазначав, що на таку посаду «зазвичай призначалися люди меткі та беручкі, котрі, служаачи гетьманові, пробиралися у старшину»⁴. Однак на цій посаді І.Чарниш пробув недовго – до 1703 р. Потім він брав участь у Північній війні та в Калішській кампанії. У 1705 р. разом із гетьманським племінником Я.Войнаровським перебував у Гродно, тоді як сам І.Мазепа знаходився в Дубно. У 1706 р., після загибелі під Несвіжем стародубського полковника М.Миклашевського вперше заявив свої претензії на пірнач. В обхід гетьмана І.Чарниш клопотався про уряд для себе перед самим царем, однак І.Мазепі вдалося призначити у стратегічний для нього полк свою людину – І.Скоропадського. І.Чарниш залишився ні з чим. В.Модзалевський припускав, що саме ця невдача вплинула на те, що колишній гетьманський прибічник перетворився на його опонента й почав систематично шукати приводів нашкодити І.Мазепі. Так, він фігурував у справі про донос В.Кочубея та І.Іскри, зазнав арешту, але згодом був відпущений, став знатним військовим товаришем і навіть ще раз спробував отримати стародубський полковницький пірнач у 1708 р.⁵ Цього разу дорогу йому перейшов Л.Жоравка. Натомість новообраний гетьман І.Скоропадський надав І.Чарнишеві село Митченки в Батуринській сотні, а на час Полтавської битви

² Модзалевский В. Генеральный судья Иван Чарныш и его род // Киевская старина. – 1904. – №4. – С.315, 317.

³ Там же. – С.319.

⁴ Там же.

⁵ Там же. – С.323.

1709 р. він був уже гадяцьким полковником замість С.Трощинського, якого усунули з уряду за підтримку І.Мазепи та близькі родинні зв'язки з опальним.

Таким чином, із 1709 по 1715 рр. І.Чарниш полковникував у Гадячі, а після смерті Л.Жоравки (1719 р.) знову, і вже востаннє, здійснив спробу очолити Стародубський полк, що йому знову не вдалося. У 1715–1728 рр. І.Чарниш був генеральним суддею, хоча фактично свої обов'язки перестав виконувати з 1723 р. Через службовий безлад (за період перебування І.Чарниша на посаді судочинства майже припинилося) він був заарештований і перебував під слідством. В.Модзалевський відверто вказував, що старшина використовував свій уряд як засіб особистого збагачення та зажив репутації людини «з украй продажною совістю»⁶. Після завершення слідства в лютому 1728 р. І.Чарнишеві було дозволено оселитися в Москві, однак прожив він там недовго: уже 30 грудня помер і був похований у Новодівочому монастирі у великому склепі під церквою. І.Чарниш двічі одружувався: спочатку з донькою генерального писаря часів І.Брюховецького С.Гречаного та племінницею стольника й харківського полковника Ф.Донця-Захаржевського – Оленою, а другою його дружиною стала Євдокія Голуб – донька генерального бунчужного та пасербиця І.Скоропадського. Від обох шлюбів мав п'ятьох синів і трьох доньок. Усе своє життя виявляв спритність, улесливість, хитрість, сварливість та зажерливість. Саме завдяки цим рисам характеру він добився своїх посад і матеріального становища. Посідаючи полковницький уряд, а також будучи генеральним суддею, володіючи численними маєтками І.Чарниш цілком міг собі дозволити замовити власний портрет, як було замовлено ікону Богородиці, котра нібито врятувала його від кари під час кочубеївської справи. Прямих згадок про це немає. Однак наприкінці ХІХ ст. у каталозі колекції В.Тарновського зафіксовано оригінальний портрет полковника, куплений відомим колекціонером у нащадків І.Чарниша. Отже, маємо розібратися з тим, скільки зображень узагалі було, де вони зберігалися й де перебувають нині, яким чином вони пов'язані та у чому цінність саме кам'янецького екземпляра?

Опис портрета І.Чарниша з колекції В.Тарновського подає нам таку інформацію: зображення мало розмір «1 аршин 6/8 вершків на 13 6/8 вершків» (≈74,32 x 43,16 см); у верхньому правому куті розміщено герб та літери титулу навколо нього: «І.Ч.К. и П.Г.Є.Ц.П.В.В.З.», які прочитувалися як «Іван Чарниш [К] і полковник гадяцький його царської пресвітлої величності Війська Запорозького»⁷. Значення літери «К» залишається незрозумілим, адже не відповідає жодній із посад, котрі обіймав І.Чарниш, та нагородам, які він гіпотетично міг би мати. Щодо мазепинських портретів, то вживання цієї літери могло означати «кавалер», тобто вказувати на те, що І.Мазепа був відзначений орденом Св. Андрія Первозванного. І.Чарниш, зрозуміло, не був кавалером жодного з орденів, а отже не міг мати літеру «К» у титулатурі. Одночасно слід звернути увагу й на те, що на портреті з колекції В.Тарновського

⁶ Модзалевский В. Генеральный судья Иван Чарныш и его род // Киевская старина. – 1904. – №5. – С.201.

⁷ Каталог украинских древностей коллекции В.В.Тарновского. – Т.І: Описание предметов доисторического и великокняжеского отделов сост. Н.Ф.Беляшевский; А.М.Лазаревский оказал содействие при сост. и печатании каталога. – К., 1898. – С.77 (708).

полковника зображено не з пірначем, а з булавою! Подібна «помилка» художника не дивна. Якщо уважно ознайомитися з життєписом І.Чарниша та рисами його характеру, стане зрозумілим, що ця людина завжди претендувала на те, чому не відповідала. В.Модзалевський зазначав, що І.Чарниш все своє життя на посаді генерального судді мріяв про більш незалежний стан, тобто про полковництво в одному з віддалених від гетьманського ока, зокрема Стародубському, полку, який ще відігравав важливу роль у зовнішній торгівлі цілої Гетьманщини⁸, та відверто користувався своїми родинними зв'язками з гетьманом І.Скоропадським⁹. До того ж це не єдиний приклад в історії шляхетського й козацького портрета, коли для завершення образу замовника художники на свій розсуд дописували такі деталі, які не відповідали реальним чеснотам, посадам чи фактам біографії портретованого. Ще однією важливою подробицею щодо портрета із зібрання чернігівського колекціонера було те, що він – поясний і містить зображення лише однієї руки, у той час як другу зовсім не відображено. На жаль, цей портрет не зберігся¹⁰.

Натомість у фондах Національного музею історії України зберігся портрет гадяцького полковника¹¹, який, імовірно, є копією портрета з колекції В.Тарновського (див. ілюстр.2). До такої думки схиляє одразу кілька фактів. По-перше, розміри «київського» портрета дещо відрізняються від «чернігівського» – 77 x 60 см. По-друге, на ньому відсутні будь-які позначки, які свідчили б про належність цього полотна до колекції В.Тарновського. Отже це явно інше зображення. Цей портрет може бути датований серединою – другою половиною XIX ст. Усі помітки на звороті картини свідчать про те, що вона з 1924 р., коли було здійснено опис багатьох полотен, включаючи й ті, що перебували у його збірці з більш раннього часу, знаходилася у фондах історичного відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Шевченка. У 1937 р. портрет, після поділу цього музею на кілька окремих музейних установ, відійшов до колекції Центрального історичного музею (він же – Перший державний музей), а з часом – до нинішнього Національного музею історії України¹² (фактично це означає, що портрет ніколи не змінював свого місця зберігання – змінювалися лише назви сховищ).

Зі статті К.Лазаревської відомо, що її батько – відомий історик О.Лазаревський – займався формуванням власного зібрання портретів представників козацької старшини¹³. При цьому слід наголосити, що дослідник навмисно уникав колекціонування гетьманських зображень, за винятком унікальних,

⁸ Модзалевський В. Генеральный судья Иван Чарныш и его род // Киевская старина. – 1904. – №4. – С.25.

⁹ Там же. – №5. – С.209.

¹⁰ Збереглися лише срібна чарка та гармата з гербом І.Чарниша. Є також відомості про збереження надгробної плити з його могили в московському Новодівочому монастирі. Висловлюю щиро вдячність Л.Линюк за допомогу в отриманні інформації про сучасний стан колекції В.Тарновського у фондах Чернігівського обласного історичного музею ім. В.Тарновського.

¹¹ Україна – козацька держава. – К., 2004. – 1216 с.; Ковалевська О.О. Зображення крізь віки: іконографія козацької старшини XVII–XVIII ст.: У 2 ч. – Ч.2: Додатки. – К., 2014. – С.129 (№144).

¹² За допомогу в пошуку інформації про перебування портрета І.Чарниша в колекції НМІУ щиро дякую багатолітній співробітниці музею – А.Литовченко.

¹³ Лазаревська К. О.М.Лазаревський і старе українське мистецтво // Україна. – 1927. – Кн.4 (23). – С.83–97.

натомість приділяв увагу менш поширеним портретам полковників і сотників. Чимало експонатів у колекції історика були копіями, виконаними з портретів, оригінали яких перебували в В.Тарновського. Навіть відомо, що ці копії виконував Я.Сваричевський, а згодом і його син¹⁴.

Отже дозволю собі припустити, що «київський» портрет І.Чарниша гіпотетично міг бути виконаний на замовлення О.Лазаревського. Потім, після смерті останнього, тобто на початку 1900-х рр., він потрапив до Київського міського науково-промислового музею, який на той час ще очолював М.Біляшівський – давній знайомий і колега історика. К.Лазаревська у своїй статті також зазначила, що Г.Васько, який працював копіїстом у В.Тарновського й виконував деякі копії на замовлення її батька, репродукцію з портрета І.Чарниша не робив¹⁵. Виходить, що той цікавий портрет генерального судді, «що зображає людину татарського типу», репродукував Я.Сваричевський. Наприкінці статті дослідниця наводила ще декілька цікавих і важливих для нас фактів, котрі проливають світло на історію походження «київського» портрета І.Чарниша. Вона, зокрема, зазначила, що частина колекції О.Лазаревського перебувала у його київській квартирі, а решта – у селі Підлипному на Чернігівщині. Ще за життя чимало речей зі свого зібрання історик роздав різним культурним установам, у тому числі й Київському музею. При цьому низку портретів він заповів передати лише після своєї смерті. Під час буремних років революції залишати полотна у селі було небезпечно. Тому родина запросила працівників музею, які забрали частину картин. Між ними були портрети подружжя Забіл, Дуніна-Борковського, Ѓонти та ін. Натомість зображення Паліїхи, Полуботків, Тетері, Чарниша, Ілляшенка та деякі інші, на думку К.Лазаревської, загинули, «коли домок згорів під час квартирування в ньому війська»¹⁶. Дослідниця писала свою статтю 1927 р. Вона попросила тоді В.Щербаківського, який працював у Київському міському музеї, перевірити, що саме збереглося з колекції її батька. Серед наявних картин портрета І.Чарниша не виявилося. Цей факт нібито підтверджувався й тим, що в каталозі ювілейної виставки до 30-річчя Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Шевченка – «Українське малярство XVIII–XIX ст.» – його теж не було¹⁷.

Ілюстр.2

¹⁴ Лазаревська К. О.М.Лазаревський і старе українське мистецтво. – С.85.

¹⁵ Там само. – С.92.

¹⁶ Там само. – С.97.

¹⁷ Ернст Ф. Українське малярство XVIII–XIX вв.: Присвячується тридцятирічному ювілею Всеукраїнського історичного музею імені Т.Шевченка (1899–1929). – К., 1929. – 104 с.

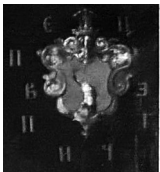
Але ж проблема полягала в тому, що, згідно із записом 1924 р., портрет І.Чарниша з інвентарним номером «І-6729» спочатку було записано як портрет П.Тетері. І лише на початку 1990-х рр. співробітниця музею Г.Ярова¹⁸ ідентифікувала постать зображеного старшини за його гербом (див. ілюстр.3). Таким чином, було визначено ще один з експонатів, який колись належав до колекції О.Лазаревського й повністю відповідав короткому опису, здійсненому його донькою, відповідно до якого портретований дуже нагадував особу з татарськими рисами обличчя.

Ілюстр.3

Як видно, в обох випадках ідентифікації постаті на «київському» та «кам'янецькому» портретах сприяв герб портретованого. Його зображення також може слугувати уточненню дати створення самих полотен. Так, картуш і його обрамлення на київському портреті були зображені художником дуже схематично, без будь-якого уявлення про правила, згідно з якими виконувався герб. Над картушем замість нашоломника з короною та трьома страусовими пір'їнами зображувалася царська корона з хрестом. Завдяки В.Лукомському та В.Модзалевському, котрі на початку ХХ ст. опублікували результати свого геральдичного дослідження, було відомо, що члени родини послуговувалися двома видами гербів. Перший (див. ілюстр.4) мав блакитний щит, в якому зображено перевернуту підкову, увінчану п'ятикутним хрестом та восьмикутною зіркою у середині. Нашоломник містив три страусових пір'їни¹⁹. Другий варіант герба, який був більш відомим і поширеним, передбачав зображення у червоному полі озброєного воїна без голови та ніг (див. ілюстр.5).

Керуючись наведеним описом родинного герба І.Чарниша, а також за ретельним обстеженням зображення герба на київському та кам'янецькому портретах, цілком можна дійти висновку, що історичним реаліям більше відповідав герб із полотна (див. ілюстр.6), яке зберігається в картинній галереї Кам'янця-Подільського. Водночас саме особливості зображення герба на портреті з цього міста схиляє до датування його вісімнадцятим століттям.

Ілюстр.6

До того ж і літери титулатури на цьому зображенні більше відповідають традиції XVII–XVIII ст. – «Є. Ц. П. В.[.] З. П. Г. И. Ч.». Єдина проблема тут – пропуск однієї з літер, «В», хоча місце для неї навколо герба явно було «зарезервоване». Можна припустити, що літера зазнала суттєвих ушкоджень і не була відновлена під час реставрації 2011 р. Однак у тексті акта реставрації (зберігається в архіві картинної галереї), проведеної студентами Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка під керівництвом О.Віштаченка, такі подробиці не зазначено. Отже виходитимемо з того, що

Чарниши (1).

Чарниши (2).

Ілюстр.4

Ілюстр.5

¹⁸ Нині очолює Київський музей гетьманства. Результати її досліджень над портретом І.Чарниша відбито в інвентарній картці цього експоната з НМІУ. Висловлюю щире вдячність Г.Яровій за надані консультації.

¹⁹ Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник с рисунками Егора Нарбута. – К., 1993 [репринт]. – С.199 [опис]; табл. LXVII [зображення].

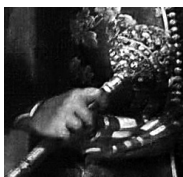
літера з невідомих причин «загубилася». Водночас це не створює перешкод для розуміння, що повна титулатура, представлена аббревіатурою навколо герба, мала прочитуватися так: «Його царської пресвітлої величності [Війська] Запорозького полковник гадяцький Іван Чарниш».

Необхідно звернути увагу ще на деякі особливості обох портретів. І зображення з колекції В.Тарновського, і його копія з НМІУ були поясними. Тож глядач мав можливість бачити лише праву руку І.Чарниша, якою він тримав булаву (див. ілюстр.7). Натомість кам'янецький портрет більш, ніж поясний, і тут можна побачити, що правою рукою полковник тримає булаву (див. ілюстр.8), а лівою спирається на суддівську лиску, що цілком відповідало фактам біографії портретованого (див. ілюстр.9).

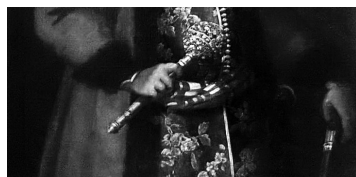
Отже, за всіма ознаками, включаючи зовнішній вигляд темно-зеленого візерункового жупана, червоної оксамитової шуби, отороченої

Ілюстр.7

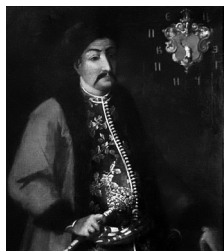

Ілюстр.8

Ілюстр.9

темно-коричневим бобровим хутром, форму гудзиків, наявність случького пояса портретованого²⁰, можна впевнено говорити про те, що кам'янецький портрет І.Чарниша не просто давніший за київський і може бути датованим XVIII ст., але й цілком самостійне та оригінальне зображення. Порівняльний аналіз обох творів дає підстави говорити про те, що на них зображено одну й ту саму постать (див. ілюстр.10–11). Докладніше про достовірність відображення рис обличчя гадяцького полковника говорити важко, адже описи його зовнішності поки що не виявлено. Однак досвід опрацювання портретів представників козацької старшини схиляє до визнання більш достовірним зображення з кам'янецького портрета.

Ілюстр.10

Ілюстр.11

Отже виявляється, що свого часу портретів І.Чарниша було як мінімум два: перший згодом перейшов у власність В.Тарновського, а другий – зник. Завдяки тому, що О.Лазаревський замовив собі копію чернігівського зображення, з'явилася київська версія портрета гадяцького полковника, датована XIX ст., яка довгий час уважалася єдиним вірогідним відображенням козацького старшини²¹.

Як же «зниклий» портрет потрапив до Кам'янця-Подільського? На це запитання дає відповідь зроблений польською мовою напис, що зберігся на його зворотному боці: «Dla Kamienieckiego Historyczno-Archeologicznego Muzeum z własnych zbiorów ofiarował Leon Rakowski. 28.III.1905» (див. ілюстр.12.), та каталог музею Подільського церковного історико-археологічного товариства.

²⁰ У зв'язку з відображенням цієї деталі одягу на портреті, становить інтерес згадка про те, що підлеглі І.Чарниша, котрі скаржилися на нього гетьманові Д.Апостолу, зазначали, нібито генеральний суддя бере хабарі, у тому числі й «поясами дорогими» (див.: *Модзалевский В. Генеральный судья Иван Чарныш и его род // Киевская старина. – 1904. – №5. – С.201*).

²¹ *Ковалевська О.О. Зображення крізь віки... – Ч.1: Монографія. – 314 с.; Ч.2: Додатки. – 330 с.*

У 1904 р. історико-археологічне товариство обра-
ло кам'янецького підприємця та громадського діяча
Л.Раковського своїм дійсним членом²². Ще за життя
він передав до так званого давньосховища чимало
зібраних предметів старовини. Зокрема подарував
музееві портрети Йосипа Ігнатівського, невідомої
пані, літнього чоловіка у хутряній шапці, полотна
«Омовіння ніг католицькими монахами» та з обра-
зом жінки, яка годує груддю немовля²³. Після смерті
Л.Раковського (1908 р.), відповідно до його заповіту,
дружина передала музею низку фотографій видів і старожитностей Кам'янця-
Подільського та гіпсовий барельєф із видом місцевої фортеці, зроблені її чо-
ловіком особисто, дві урни, що колись прикрашали кармелітський костел, ча-
вунні гарматні кулі, кайдани, знайдені ним у підземеллях замку, інші речі
з його колекції. Загалом у музеї на 1909 р. було 666 предметів, подарованих
Л.Раковським особисто чи переданих до нього за його бажанням. Нині у фон-
дах картинної галереї Кам'янця-Подільського зберігаються також грамота,
дипломи та свідоцтво, що свого часу були видані на ім'я Л.Раковського.

Ілюстр.12

Повертаючись до опису портретів, картин і різноманітних зображень,
що перебували в музеї Подільського церковного історико-археологічного то-
вариства, підготовленого його директором – Ю.Сіцінським та бібліотекарем
А.Прусевичем, знаходимо запис про портрет І.Чарниша. Саме в тексті короткої
приписки до загальних відомостей про це полотно міститься відповідь на запи-
тання про те, як і звідки воно потрапило до приватного зібрання Л.Раковського,
а потім до давньосховища. У каталозі повідомлялося, що зображення гадяць-
кого полковника І.Чарниша (1709–1715 рр.) (розмір 94 x 73 см; №37) надійшло
від Л.Раковського, який купив «цей портрет в Києві на товкучці»²⁴. На жаль,
ми вже ніколи не дізнаємося, хто й коли продав його колекціонерові, яким
чином він потрапив до самого продавця... Єдиний позитивний момент у цій
історії – версія про те, що портрет був не місцевого, тобто не подільського, по-
ходження, підтвердилася.

Подальша історія побутування портрета та його перебування в Кам'янець-
Подільській галереї не позбавлена білих плям. Дарчий напис на полотні та
дати публікацій каталогів музею дозволяють упевнено стверджувати, що
від 1905 до 1911 рр. зображення не залишало музейних стін²⁵. Де перебував

²² Прусевич А. Леон Теофилович Раковский // Труды Подольского церковного историко-археологического общества / Под ред. Е.И.Сецинского, Н.И.Яворовского. – Вып.11. – Каменец-Подольский, 1911. – С.415–416.

²³ Опись предметов музея Подольского церковного историко-археологического музея // Там же. – С.52 (№41), 57 (№42, 153–155).

²⁴ Там же. – С.52 (№37).

²⁵ Сецинский Е. Музей Подольского церковно-археологического общества. – Каменец-Подольский, 1909. – 105 с.; Его же. Музей Подольского церковного историко-археологического общества: 2: Опись предметов старины: портреты, картины и разные другие изображения // Труды Подольского церковного историко-археологического общества. – Вып.11. – С.50–61; Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета (церковного историко-археологического общества) (1876–1916): звездный каталог і покажчик змісту / В.С.Прокопчук, Н.Д.Крючкова. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 184 с.

портрет у міжвоєнний період, достовірної інформації немає, але скоріше за все місце його зберігання не змінювалося. Натомість відомо, що під час Другої світової війни загальна музейна колекція сильно постраждала. У фондах нинішнього Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника зберігається складений музейними працівниками акт від 31 травня 1944 р. (док. р/п 5873) про завдані збитки (розкрадені експонати, ушкоджені історичні пам'ятки), що становили 6 270 562 руб. Так, повідомлялося, що 120 художніх полотен узагалі було знищено. Можливо після війни до категорії втрачених потрапив і портрет І.Чарниша, адже 1979 р. він знову (!) надійшов до музею – на цей раз уже від місцевого художника О.Грена (1898–1983 рр.). Відповідний акт прийому №1671 датовано 22 липня. Полотно було оцінене у 100 руб. та отримало інвентарний номер, під яким перебуває донині: «Інв. №КЖВ-98». Оскільки картина надійшла з ушкодженнями, вона довгий час перебувала у фондах музею, аж поки, уже за часів незалежності, не було знайдено можливість відправити її на реставрацію, котра тривала від 28 жовтня 2011 до 6 березня 2012 рр. Після цього портрет зайняв своє місце в експозиції картинної галереї. Однак, очевидно, саме тоді з ним і сталася та прикра метаморфоза, яка спонукала загалом дослідити історію портретів гадяцького полковника. Перевірка всієї документації, пов'язаної зі згаданим зображенням, доводить, що у записах помилки немає. У старому каталозі жодного портрета гетьмана П.Тетері, а тим більше написаного наприкінці ХІХ ст., теж не значиться. Скоріше за все, це була якась технічна помилка, яку тепер із повним правом можна виправити. Отже під цією картиною має з'явитися правильний і цілком обґрунтований підпис: «Іван Чарниш, полковник гадяцький (1709–1715 рр.), генеральний суддя (1715–1728 рр.). ХVІІІ ст. Полотно, олія. Розмір 94 x 73 см. Уперше портрет надійшов до музею Подільського церковно-історико-археологічного товариства в 1905 р. від дійсного члена товариства Леона Раковського. Удруге повернутий до музею-заповідника в 1979 р. художником О.Греном».

Такою є історія портретів одного з відомих діячів Гетьманщини першої половини ХVІІІ ст. І.Чарниша, які нині перебувають у зібраннях Національного музею історії України та картинної галереї Кам'янець-Подільського державно-історичного музею-заповідника.

The article presents the description found in museum collections of Ukraine, the portraits of I.Charnysh, Hadiach Colonel and Judge General, it determines the authenticity of the above portraits, the reliability of represented features and psychological portrait, the article establishes the internal and external relations between portraits from different collections, it makes an attempt of recreating the paintings history in 19–20 centuries.

Keywords: Charnysh, portrait, Kamianets'-Podil's'kyi State Historical Museum-Reserve, Tarnovs'kyi Chernihiv Regional Historical Museum, National Museum of History of Ukraine.

